

Balkani ja Balti uurijate kolmas ühiskonverents Vilniuses

Hea tava kohaselt kogunesid Balkani ja Baltikumi uurijad 9.–11. oktoobrini 2017 Vilniuse vanalinnas, Leedu Ajaloo Instituudi (Lithuanian Institute of History) ruumides konverentsile “Balkan And Baltic States In United Europe: History, Religion, And Culture III”. Seekordse ürituse korraldas Žilvytis Šaknys oma meeskonnaga koostöös Bulgaaria Etnoloogia ja Folkloori Instituudiga, et teha vahekokkuvõtteid kolme aasta uurimistulemustest. Kohale saabusid oma piirkonna vaimse kultuuri tuntud uurijad, enam kui viiskümmend teadlast. Hea meel oli näha ettekandjate seas Svetlana Ryzhakovat Moskvast, kes on oma Läti-uuringud koondanud mahukaks CD vormingus käsikirjaks, aga ka kontaktkultuuride ja etniliste väikerühmade uurijaid Tatari Vabariigist, Türgist jm.

Kuna konverents oli pühendatud ideerikkale leedu teadlasele Jonas Basanavičiusele, algas konverents tema vaadete tutvustamisega. Rimantas Miknis tutvustas 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse Leedu rahvusliku liikumise liidri Jonas Basanavičiuse vaadete kujunemist mõjutanud asjaolusid. Arūnas Vaicekauskas tutvustas tema teooriat hetitiitide ja bulgaarlaste päritolu ja folkloori algupära kohta. Indoeuroopa keelte algupäraga oli 19. sajandil seotud rida teooriaid, nende hulgas suur indoeurooplaste migratsioon. Esindades indoeuroopa uuringute skeptilist, ent samas paralleele otsivat suunda ning tuginedes Leedu ja Lõuna-Bulgaaria elanike keele, folkloori ja materiaalse kultuuri sarnasustele lõi J. Basanavičius teooria leedulaste põlvnemisest traaklastest ja früügiastest.

Konverentsi ettekanded polnud kantud Jonas Basanavičiuse stiilis julgetest konstruktsioonidest, vaid esindasid uusimaid teoreetilisi suundumusi ja tõlgendasid tänaseid probleeme. Alljärgnev kujutab endast noppeid tihedate konverentsipäevade ettekannetest.

Arvestades Euroopa ees seisvaid keerulisi probleeme jälgis osa ettekandeid oma piirkonna migratsiooniprotsesse, arvestades nii eelneva sajanditesse ulatuva kogemusega sunniviisilisest (*forced*) ja vabatahtlikust emigratsioonist kuni tänase mobiilsuse tendentsideni. Meidki kummitavale arstide migratsioonile oli võimalik leida paralleele näiteks Bulgaariast, kus 2015. aasta andmetel tahab üle 75 protsendi arstidest Bulgaariast lahkuda ning praktiseerivate arstide vanus on kõrge, neist üksnes 9% on alla 30aastased. Samas asuvad arstid üha enam elama ka suurematesse linnadesse. Kes jäävad ravima maapiirkondadesse – kas need langevad uuesti rahvaravijate teenindada?

Ikka veel on konverentside keskmes sotsialismiperioodi üleelamised, eriti väiksemate rühmituste ja etniliste kogukondade näitel. Senised analüüsid on tihti suunatud kahjude ja kannatuste ülevaatamisele, mis osutab jätkuvalt, et sotsialismil on tuhat kurja nägu ning nende teadvustamine ja nende osas selgusele jõudmine on väga aktuaalne. Türgi teadlaste Vildaneja Artum Dinçi ettekanne vaatles türgi minoriteedi režiimiga kohanemise ja ellujäämise strateegiaid sotsialistlikus Bulgaarias kuni aastani 1989, tuginedes mälestustele, kunstile ja muudele kättesaadavatele allikatele.

Seekordselgi konverentsil kujunes peateemaks kirev religioosete ja sellele lähedaste kultuuriliste praktikate kooslus. Kui Jolanta Kuznecovienė esinemine andis ülevaa-

te katoliku kiriku jõulisest osalemisest riigi poliitilistes ja ühiskonna elu puudutavas küsimustes aastail 1991–2015, sh preestrite osalemisest poliitilistel valimistel ning seadusandluse loomisel, siis Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė religioonisotsioloogiline käsitlus tutvustas Bulgaaria katoliiklike kogukondade identiteeti ja traditsioone, Inese Runce arutles, miks pidas Lätis katoliiklus teistest kristlikest konfessioonidest paremini vastu nõukogude aja mõjudele ja mis iseloomustab nende vaimsust postsotsialismi perioodil. Robert Parkin jagas oma ideid religioosse turismi kohta, käsitledes 2010. aastal Šwiebodzinis Poolas püstitatud hiiglaslikku Jeesuse kuju. Rio de Janeiro kuulsale kujule suuruselt võrdväärne skulptuur on väikelinnas rajatud mitte ime toimumise kohta, vaid kohaliku preestri initsiatiivil tavalisse asundusse. Ettekandjat huvitas kuju asend kohaliku identiteedi ja Poola katoliikliku kogukonna arvates. Katoliku vaimulikud on kuju suhtes suhteliselt skeptiliselt meelestatud, mis lubas ettekandjal arutleda püha-paikade ja palverännakute kontseptsiooni üle laiemalt.

Huvitava vaatepunktiga esines Solveiga Krumina-Konkova, kes jälgis protsetantlikku kirikut postliberaalsel ajastul. Tema esinemine tõi välja nn naasmise traditsioonide juurde, mida iseloomustab kiriku adapteerumine tänapäevase situatsiooniga, sh uute inimloomuse seletuste integreerimine oma õpetusse. Ettekandja arvates ilmneb postsotsialistlikes riikides tendents, et protsetantism transformeerub ajapikku katoliikluse vormiks.

Kõneks olid ka muud konfessioonid: Nadežda Pazuhina vaatles läti vanausuliste praktikaid, Mila Maeva võrdles 7. päeva adventistlikke kogudusi Bulgaarias ja Baltikumis. Kümnekond aastat teoreetikuid paeluv nn pööre Aasia religioossete ja vaimsete praktikate suunas leidis käsitlemist Svetlana Ryzhakova poolt, kes tutvustas hinduismi Leedus ja Lätis; Svetoslava Toncheva uuris Bulgaaria budismi erijooni. Õigeusu-vaatlused pärinesid Rumeeniast, näiteks Maria Mateoni jälgis kommunistliku režiimi mõju konkreetse kloostri näitel.

Uusreligioossete nähtusi ja kultuurilisi praktikaid, kultuuri ja identiteedi seoseid jälgisid ettekannetes Mare Kõiva (pühapaigad ja nende seos traditsiooniga), Andres Kuperjanov (veega seotud sakraalsed ja kultuurilised mälestuspaigad), Irina Stahl (mälestusmärgid äkksurma surnutele), Skaidrė Urbonienė (Leedu iseseisvust tähistavad ristikujuulised monumendid), Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė (nukud etnilise identiteedi väljendusena Lätis), Andželika Bylaitė-Žakaitienė ja Laurencija Budrytė-Ausiejienė (nõukogude skulptuuridele pühendatud Grūtase park Leedus). Ettekanded töid esile, et tegemist on keerukate komplekssete nähtustega, mis peegeldavad inimeste suhteid erinevate vaimsete nähtustega, kuid aitavad taasavastada ka maastiku ja müütide, materiaalsete objektide ja vaimsuse seoseid, mida võime nimetada uusaja ühiskonna kosmoloogiaks.

Sama suunda jätkasid kalendritavandi raportid, mille erijoonena eendusid rahvuslike kõrval isiklikud tähtpäevade pühitsemise tavad, agaraarsete kõrval urbanistlikud tähistamisviisid. Ettekandeid oli kirikupühade kõrval festivalide, sõpruskondade tähistamistavade, koolipühade, isiklike tähtpäevade ja diasporaa kogukondade praktikate kohta (Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė, Mariyanka Borisova Zhekova, Lina Petrošienė, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Milena Lyubanova jt). Mittemateriaalse kultuuri riiklikku kaitsepoliitikat tutvustasid Marju Kõivupuu ja Anete Karlson ettekanded.

Sisemiste ja siseringi praktikate seoseid laiema kogukonnaga käsitlesid Tatarstani, Leedu, Bulgaaria tatarlaste kombestikku tutvustavad uurimused (Veneta Jankova, Nadežda ja Sergei Rychkov, Rozalinda Musina, Akvilė Motuzaitė jt). Järgnenud poolepäevasel välivaatlusel Vilniuse lähedal paiknevas Nemezise asulas, kus elab umbkaudu 600 tatarlast, sai igaüks vähemalt esmase kokkupuute leedutatarlaste 700aastase ajalooga. Soovijad said külastada kohalikku pühamut, vestelda vaimulikuga usuelust, jälgida kohaliku kalmistukultuuri vorme, tutvuda kultuurikeskusega, saada kohalike kultuuriaktivistide toel laiemat teavet kogukonna, avaldatud raamatute, kunsti ja meelelahutuste kohta. Konverentsilisi vapustas kohalike külalislahkus ja traditsiooniliste toitude valik, mis põhjustas üleva tuju.

Paljusid informaalset Balti ja Balkani assotsiatsiooni võrgustiku liikmeid seovad pikemad sõprus- ja kollegiaalsed suhted, millele on tugevust lisanud kohtumised SIEF töögruppide raamides (eriti Ritual Year) ja isiklike välitööde kaudu. Konverentsi tugevuseks oli võimalus saada osa kõikidest ettekannetest, tutvuda üksteise tööga, olgu siis kuulates, arutledes, vahetades informatsiooni või kirjandust. Pikad mõttetihedad päevad möödusid selle aasta tava kohaselt tiheda vihmasaju saatel ning teadmises, et ees seisavad uued tööd ja uued kohtumised Balkani ja Baltikumi kultuuriruumide arengute võrdlemiseks. Artiklikogumik konverentsil kõneldust ilmub loodetavasti 2018. aasta jooksul.

Mare Kõiva

Mari religioon vaatluse all

10. novembril 2017 kaitses Tartu Ülikoolis doktoritööd mari etnoloog Tatjana Alõbina. Tatjana Alõbina töö käsitles äärmiselt aktuaalset ja põnevat teemat, mari etniline usk tänapäeval ja selle pealkiri on: “Mari religioossete traditsioonide muutused nõukogudejärgsel ajal” (juhendajad prof. Art Leete ja prof. Galina Puryntševa).

Marilased on tuntud selle poolest, et nemad on Venemaa animistlike etnoste hulgast pidanud kõige visamalt kinni oma eelkristlikust religioonist, hoolimata õigeusu misjonärade sageli vägivaldse ja Vene tsaarivõimu poolt toetatud ristiusustamise katsetest. Selle poliitika kõrgaeg langeb 18. sajandi keskpaika, enne Kateriina II nn ususalvuse pööret, mil Volga ala rahvastele – marilastele, udmurtidele, tšuvašsidele – suruti süstemaatilisel peale õigeusku. Marilased osutasid kindlat vastupanu, mis ilmneb ühelt poolt numbrites: esimesel rahvaloendusel 1898. aastal, kus küsiti inimestelt nende usu kohta, väitsid umbes 20% marilastest end olevat oma usku. Teiselt poolt aga on teada kogu tsaariaja vältel aset leidnud massilistest ebaseaduslikest palvustest, mis tekitasid keskvõimule muret, samuti katsetest saada võimudelt õigust pidada avalikult oma tseremooniaid ning isegi püüdest leida kompromissi õigeusu ja oma usu vahel, luues